

ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНІЗМУ ПІСЛЯ П.С. ЛАПЛАСА

Вінницький національний технічний університет

Анотація Дана стаття присвячена філософським передумовам сучасних трансформацій детермінізму в контексті німецького ідеалізму, ірраціоналізму та прагматизму. Проводиться співставлення актуальних проблем ймовірного підходу і післялапласівського детермінізму в контексті наукового постнекласичного образу світу.

Ключові слова: детермінізм, випадковість, наукова методологія, нелінійні теорії, раціональність

Abstract Given article is devoted philosophical preconditions of modern transformations of a determinism in the context of German idealism, irrationalism and pragmatism. Comparison of actual problems of the probability approach and postLaplace determinism in a context of the scientific postnonclassical image of the world.

Keywords: determinism, chance, scientific methodology, nonlinear science, rationality

Актуальність даної проблеми викликана активним переглядом стереотипів класичного наукового мислення, заснованого на лапласівському детермінізмі, що заперечує позитивну випадковість. Це зумовлено рефлексивною тенденцією нестабільності у засадах і перспективах науки і пов'язано чи не з основною суперечністю феномена постіндустріальної науки, коли вражаючі успіхи засобів розрахунку та управління перекреслюються «складними» об'єктами (дисипативні структури, фрактали, вакуумні флуктуації, системи штучного інтелекту, екосистеми тощо), до яких ті застосовуються. Засоби кібернетики, теорії інформації, комп'ютерного моделювання, теорії автоматів та ін., що ніби вже запанували як загальнонаукові, випробовуються мінливими та унікальними явищами та процесами та їх соціокультурними додатками. Через свою неоднозначну чутливість навіть до таких факторів пізнання як суб'єктивні настанови, об'єкти передової науки часто називають «людиномірними», а саму науку, слідом за В.С. Стюпіним, такою, що вийшла на «постнекласичний» етап свого становлення [1].

Звісно, фундаментальні властивості зазначених об'єктів, що роблять їх такими революційними, поволі досягаються провідними теоріями. Більше за те, усе більшого розголосу отримують нові, власне породжені цими властивостями і проблемами, «нелінійні» теорії – теорія динамічних систем, теорія детермінованого хаосу, теорія катастроф, синергетика та ін., що мають переважно досить строкате міждисциплінарне походження. Попри те, що вони сприяють утвердженню уявлень про об'єкти матеріального світу як систем різних рівнів організації і складності, щодо їх детермінації бракує філософсько-методологічних студій особливо з огляду на різноманітний історичний досвід реалізації та долання лапласівського детермінізму.

Почалося з того, що антиклерикальний дух Просвітництва разом з елімінацією трансцендентного проблематизував й гарантії універсального й необхідного методу пізнання як метафізичні, догматичні та суперечливі. У спробах замінити їх «природно-розумними» просвітники поверталися переважно до математики, інтерпретуючи її вже як інструментальні форми всезагальної моралі, що випробовують теоретичні гіпотези на «науковість». Після поєднання на цьому шляху механістичного редукціонізму експериментального ньютоніанства з раціоналістичною ідеєю «повного аналізу» й виникає фігура «усемогутнього розуму» П.С. Лапласа: «ум, якому були б відомі для будь-якого даного моменту всі сили, що одушевляють природу, і відносне положення усіх її складових частин, якби на додаток він виявився достатньо обширним, щоб підпорядкувати ці дані аналізу, охопив би в одній формулі рух найбільших тіл Всесвіту нарівні з рухами найлегших атомів: не залишилось би нічого, що було б непересвідченим, і майбутнє, так само як і минуле, постало б перед його поглядом» [2, 8-9].

Таким чином, в магістральній науці на довгий час була дискредитована онтологія випадковості. Разом із тим, мало не одразу ж під враженням міждисциплінарних досягнень феноменологічного природознавства отримали виправдання якісні спекулятивні «науковчення», «умогоглядна фізика», «натурфілософія» та ін., в зв'язку з чим поновилася альтернативна метафізика «телоса». Звідси більш або менш декларативна реабілітація категорії випадковості як об'єктивного дисбалансу в процесі дійсної (змістовної) реалізації цілей. Зокрема, Г. Гегель надає традиційному архетипу «скалі істот»

процесуального вигляду спільної динаміки понятійно-категоріальних структур. Її шукана необхідність («ідея») перевершує загальні форми та закони попередніх метафізики й науки тим, що діалектично містить у собі й особливу «реальну» випадковість [3, 218-321].

У волюнтаризмі А. Шопенгауера зростання в пізнанні випадкових емпіричних елементів, що не піддаються редукції до розумних «підстав», свідчить про наближення до об'єктивно-істинних «уявлень». Наука ж як «посередня справа» повинна довести «уявлення» до несесітарних взаємовідносин («законів природи»), відтворюючи експериментально на своєму рівні загальний ноумен всепримуючої світової Волі. Ця негативна необхідність для неklasичного суб'єкта А. Шопенгауера дорожча за випадковість як об'єктивний, але епістемологічно та практично нікчемний критерій реальності [4, с. 218].

Аналогічний індетермінізм Ч.С. Пірса, є менш суб'єктивним, оскільки спирається на гарантії наукового методу, що самокоректується. Хоча дискурсивний вираз реальності та механістичний детермінізм разом із нею, за прагматистом – не більш, ніж ілюзія, вченим до снаги звести досвідні величини до інтерсуб'єктивних сталих значень. Тоді логіко-психологічна ймовірність наукового знання може бути інтерпретована як закони ймовірності об'єктивно випадкового світу [5].

З іншого боку, вправління індуктивізму (Дж.С. Міль, У. Уевел, У. Джемс) в інструментальних наукових формах надали особливого пріоритету їх передбачувальній функції, а з нею й ймовірнісному паліативу причинності – цілісному (без аналізу і наочності) обсягу можливих значень. Так, зовнішній силовій «причинній» детермінації стали протиставляти «непричинні» – на зразок внутрішнього зв'язку станів Л. Больцмана. Для визнання ймовірнісності, онтологічної прописки та узгодження цих різнорідних факторів детермінації природознавству довелося скористатися концепцією рівнів детермінації від філософського ірраціоналізму. Потім, завдяки квантовій механіці, вона була переведена до статусу методологічних принципів, що регулюють неklasичне відношення теоретичного й емпіричного уже як онтологічно різнорідних.

Однак в обрії подальшої деконструкції соціального та наукового детермінізму, що досягла кульмінації за постіндустріальної доби, така автономізація сторін пізнання заклала специфічну проблему репрезентації, позбавленої гарантій відповідності самоідентичної онтології. Якщо перші хвили ймовірнісної революції (статистична фізика, неklasична теорія ймовірностей, генетика, квантова механіка) значною мірою пройшли критику і асиміляцію у філософських засобах, то теперішня, що вводить до низки фундаментальних такі ймовірнісні властивості як хаос, флуктуація, фазовий перехід, нелінійність, стохастичність, ще далека від остаточного усвідомлення. Передусім вона уособлює перегляд класичних канонів детермінізму й раціональності, оскільки слугує основою синтезу статистичних і динамічних засобів опису.

Висновки

Як свідчить огляд післялапласівського детермінізму, послідовна об'єктивація трансцендентального суб'єкта в німецькому ідеалізмі повернула випадковість у переважно об'єктивний статус, аналогічний до гілеоморфічної комунікації цілі й дійсності, що підпорядковуються філософському і науковому рівням детермінації відповідно. Методологічні рефлексії немеханістичного природознавства призвели до інструментально-прагматичного складання рівнів детермінації у ймовірнісно-статистичні «способи наукового опису».

Виявлення в «системних об'єктах» сучасної науки різноманітних способів і видів детермінації, відповідальних за закономірний рух вимірюваних властивостей, веде до розширення концепції детермінізму («синтетичний детермінізм»). В ній тепер віднаходять своє місце традиційно індетерміністські категорії, а деякі, на зразок хаосу чи нелінійності, переймають на себе провідну роль. Спільним знаменником для всіх цих смислів слугують способи наукової репрезентації реальності і узагальнений зміст постнеklasичної картини світу, що формується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ/ REFERECES

1. Степин В.С. Саморазвивающиеся системы и постнеклассическая рациональность / В.С. Степин // Вопросы философии. — 2003. — № 8. — С. 5—17.

2. Лаплас П. С. Опыт философии теории вероятностей. Популярное изложение основ теории вероятностей и ее приложений. Введение / П. С. Лаплас; [перев. с франц.] — М. : 1908. — 206 с.

3. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. В 3-х тт.: [пер. с нем. / отв. ред. Е.П. Ситковский] / Г.В.Ф. Гегель. — М.: Мысль. — 1974—1977. — Т. 1. — 1974. — 452 с.

4. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр; [пер. с нем.]. — М.: Харвест, 2007. — 844 с.
5. Peirce Ch. Collected Papers. Vol. I-VIII. / Ch. Peirce. — Cambridge (M): UP, 1958—1960. — v. VI.

Макаров Зоріслав Юрійович кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця.

Ел. адреса: philomag2009@rambler.ru

Makarov Zorislav – Phd of philosophy, associate professor of the Philosophical Department in Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.

E-mail: philomag2009@rambler.ru